

HAṬİB EL-BAĞDÂDÎ'NİN *EL-FAḲÎH VE'L-MUTEFAḲḲÎH* ADLI ESERİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Davut Eşit*

Öz

Ḥaṭîb el-Bağdâdî, muhaddis ve muerrih kimliğiyle ön plana çıkan bir âlimdir. Bağdâdî'nin ilgi alanı sadece hadis ve tarihle sınırlı kalmamış, birçok farklı alanda da eser yazmıştır. Fıkıh alanındaki en meşhur eseri *el-Faḳîh ve'l-mutefakḳîh*'tir. Eserin büyük bölümü fıkıh usûlüne dairdir, ancak klasik fıkıh usûlü eserlerinde yer almayan birçok farklı konu eserde ele alınmaktadır. Muhaddis ve muerrih kimliği ön plana çıkan bir âlimin kaleminden çıkmış bu eserin fıkıh usûlü açısından özgün değeri makalenin temel tartışma konusunu teşkil etmektedir. Bu açıdan *el-Faḳîh ve'l-mutefakḳîh*'in klasik fıkıh usûlü eserlerinden farkı veya bu eserlere benzerliği tespit edilmeye çalışılacaktır. Eserin özgün niteliği tespit edildikten sonra, *el-Faḳîh ve'l-mutefakḳîh*'ten hareketle ehl-i hadise özgü bir usûl anlayışı inşa etmenin imkânı değerlendirilecektir. *el-Faḳîh ve'l-mutefakḳîh*'in klasik fıkıh usûlü yazım yöntemlerinden farklı olarak ortaya konmuş bir çalışma olup olmadığı irdelenecektir. Sonuç olarak *el-Faḳîh ve'l-mutefakḳîh*'in fıkıh usûlü açısından orijinal olan ve olmayan yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ḥaṭîb el-Bağdâdî, Fıkıh Usûlü, *el-Faḳîh ve'l-mutefakḳîh*, Ebû İshâk eş-Şirâzî, Özgünlük.

AN EVALUATION ON THE ORIGINALITY OF AL-KHAṬİB AL-BAGHDÂDÎ'S BOOK NAME OF *AL-FAQĪH WA AL-MUTAFQAQQĪH*

Abstract

Al-Khaṭîb al-Bağhdâdî is a scholar who has come to the forefront with his identity as a muḥaddiṣ (science of hadith) and historian and works in these fields. The interest of al-Khaṭîb al-Bağhdâdî has not only been limited to hadith and history, but has written works in many different fields. His most famous work in the field of fiqh is *al-Faqīh wa al-mutafaqqih*. Most of the work is about uṣūl al-fiqh, but many different topics that are not included in classical uṣūl al-fiqh style works are covered. The original value of this work, be written by science of hadith and historian in the field of the uṣūl al-fiqh, constitutes the main discussion topic of the article. In this respect, it will be tried to determine the difference or similarity of *al-Faqīh wa al-mutafaqqih* from classical uṣūl-al-fiqh works. After determining the original quality of the work, it will be discussed whether there is a uṣūl al-fiqh understanding specific to al-Khaṭîb al-Bağhdâdî.

Keywords: Al-Khaṭîb al-Bağhdâdî, Uṣūl al-fiqh, *Al-Faqīh wa al-mutafaqqih*, Abū Ishâq al-Shīrâzī, Originality.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 02.02.2020, Accepted / Kabul Tarihi: 28.03.2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.683412>

*Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı, davutesit@hakkari.edu.tr

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1366-4650>

GİRİŞ

Tam adı Ebû Bekr el-Ĥatîb Aĥmed b. ‘Alî b. Şâbit b. Aĥmed b. Mehdî el-Baġdâdî’dir.¹ Kaynakların çoğunluġuna göre 392/1002 yılında doġmuştur.² Erken yaştta hadis ilimleri ile uğraşmaya başlamıştır. Hadis faaliyetleri için Baġdâd, Basra, Nîsâbûr, Isbahan (İsfahan), Kûfe, Rey, Hemezân ve Hicâz başta olmak üzere birçok bölgeye seyahatlerde bulunmuştur.³ Baġdâd’ta 463/1071 yılında vefat eden Baġdâdî, burada ilk devrin meşhur sûfilerinden Bişr el-Ĥâfi’nin (v. 227/841) yanına defnedilmiştir. Cenazesini taşıyanlar arasında Ebû İshâk eş-Şîrâzî (v. 476/1083) de bulunmaktadır.⁴

Baġdâdî, daha çok hadis ve tarih ilimlerinde ön plana çıkmasına rağmen onun fakîh kimliġi de dikkat çekicidir. Zehebî (v. 748/1348) onu Şâfi’ilerin büyük fakîhlerinden biri olarak tanıtmaktadır.⁵ İbn Keşîr (v. 774/1373) ise onun taassup derecesinde Şâfi’î mezhebine baġlı olduğunu belirtmektedir.⁶ Baġdâdî, Irak Şâfi’î Ekolü’nün kurucusu Ebû Hâmid el-İsferâyînî’nin (v. 406/1016) fıkıh meclisine katılmış ve ondan istifade etmiştir.⁷ Ancak kaynaklar onun fikhî eğitimini daha çok el-Ĥâdî Ebu’t-Ṭayyib et-Ṭaberî (v. 450/1058) ve Ebu’l-Ĥasen el-Meĥâmîlî’den (v. 415/1024) aldığını belirtmektedir.⁸ Onun fıkıh hocaları arasında bu iki isim ön plana çıkmaktadır. Özellikle Ebu’t-Ṭayyib et-Ṭaberî’den istifade ederek oluşturduğu bir ta’likinin varlığı onun Şâfi’î fikhında ciddi bir eğitim aldığını göstermektedir.⁹ Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve İbnu’s-Şabbâġ (ö. 477/1084) da Baġdâdî’nin fıkıh alanında istifade ettiği önemli Şâfi’î fakîhleri arasında yer almaktadır.¹⁰ İbnu’s-Şabbâġ’dan istifade ederek hazırladığı bir fıkıh ta’likinin olduğu da belirtilmektedir.¹¹

Baġdâdî’nin tasnif ettiği eserlerin sayısı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar onun eserlerinin altmışın üzerinde olduğunu bazı kaynaklar ise onun eser sayısının elli altı olduğunu belirtmektedir.¹² Zehebî, Baġdâdî’ye ait kendisine ulaşan eserlerin bir listesini vermektedir. Bu listeye bakıldığı zaman onun

¹ Ebû ‘Abdillâh Şemsuddîn Muĥammed b. Aĥmed b. ‘Usmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, thk. Şu‘ayb el-Arnâvût (Heyet), (B.y.: Muessesetu’r-Risâle, 1985/1405), 18/270; Ebû Naşr Tâcuddîn İbnu’s-Subkî ‘Abdulvehhâb b. ‘Alî b. Abdilâfi, *Ṭabaġātu’s-Şâfi’iyyeti’l-Kubrâ*, thk. Maĥmûd Muĥammed Ṭanâhî & ‘Abdulfettâĥ Muĥammed el-Ĥulv (Kâhire: Maṭba‘âtu ‘İsâ el-Bâbî el-Ĥalebi, 1964/1383), 4/29; Ebû Ĥafş Sirâcuddîn ‘Umer b. ‘Alî b. Aĥmed İbnu’l-Mulaġġın, *el-‘Akdu’l-muzheb fi ṭabâġti ĥameleti’l-mezheb*, thk. Eymen Naşr el-Ezherî & Seyyid Mehennâ (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997/1417), 95.

² Zehebî, *Siyer*, 18/270; Subkî, *Ṭabaġât*, 4/29.

³ Zehebî, *Siyer*, 18/271-272; Subkî, *Ṭabaġât*, 4/29-30.

⁴ Zehebî, *Siyer*, 18/286-287; İbnu’l-Mulaġġın, *el-‘Akdu’l-muzheb*, 95; Ebu’s-Sıdġ Taġıyyuddîn Ebû Bekr b. Aĥmed b. Muĥammed b. ‘Umer İbn Ĥâdî Şuhbe, *Ṭabaġātu’s-Şâfi’iyye* (Beyrût: ‘Âlemu’l-Kutub, 1987), 1/241.

⁵ Zehebî, *Siyer*, 18/274.

⁶ Ebu’l-Fidâ’ ‘İmâduddîn ‘İsmâ’il b. ‘Umer İbn Keşîr, *Ṭabaġātu’s-Şâfi’iyyîn* (B.y.: Mektebetu Sekâfeti’d-Diniyye, 1993), 441.

⁷ M. Yaşar Kandemir, “Ĥatîb el-Baġdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/453; Irak Şâfi’î Ekolü hakkında detaylı bilgi için bk. Davut Eşit, *Şâfi’î Fıkıh Usûlünün Gelişimi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 89-107.

⁸ Zehebî, *Siyer*, 18/277; Subkî, *Ṭabaġât*, 4/29-32; İbnu’l-Mulaġġın, *el-‘Akdu’l-muzheb*, 95; İbn Ĥâdî Şuhbe, *Ṭabaġât*, 1/240.

⁹ Zehebî, *Siyer*, 18/277; Subkî, *Ṭabaġât*, 4/29-32; İbn Ĥâdî Şuhbe, *Ṭabaġât*, 1/228.

¹⁰ Zehebî, *Siyer*, 18/277; Subkî, *Ṭabaġât*, 4/29; 35-36; İbn Ĥâdî Şuhbe, *Ṭabaġât*, 1/240; İbn Keşîr, *Ṭabaġât*, 441.

¹¹ Zehebî, *Siyer*, 18/277; Subkî, *Ṭabaġât*, 4/29-32.

¹² Zehebî, *Siyer*, 18/289-293; İbnu’l-Mulaġġın, *el-‘Akdu’l-muzheb*, 95; İbn Ĥâdî Şuhbe, *Ṭabaġât*, 1/241.

hadis, fıkıh ve tarîh başta olmak üzere birçok alanda eser yazdığını söylemek mümkündür.¹³

1. EL-FAKÎH VE'L-MUTEFAKĪH

Bağdâdî, *Naşîhatu ehli'l-hadîs* adlı eserinde çokça hadis rivâyetinde bulunan ehl-i hadise fıkıh ile meşgul olmalarını tavsiye etmekte çokça hadis rivayetinin kişiyi fakîh yapmayacağını, hadisin manalarından istinbâta bulunma ve bunlar üzerinde düşünmenin kişiyi fakîh yapacağını ifade etmektedir. Fakîhlere ise hadis ilimleriyle uğraşmayı öğütlemektedir.¹⁴ Bağdâdî, kendi dönemindeki muhaddisleri birkaç açıdan eleştirmektedir. Ona göre hadisi ezbere bildiği halde onun fikhını bilmeyenler, hadislerin sıhhat durumunu ve adaletli-cerh edilmiş râvîlerin durumunu bilmeyip¹⁵ sadece hadis ezberlemekle meşgul olanlar çoğalmıştır. Bağdâdî, “bidat ehli” kelamcılarının ve ağırlıklı olarak re'ye başvuran fakîhlerin ise vakitlerinin büyük bölümünü hadis ve haberleri rivâyet etmekle geçiren eser ehlini kötülediklerini, onları cahillikle suçladıklarını ve onlar için kötü ifadeler kullandıklarını belirtmektedir. Bağdâdî'ye göre bu durumun müsebbibi; rivâyet edip yazdıklarını anlamayan, fakîhlerin meclislerine katılmayı yasaklayan ve kıyâsı kullananları kötüleyen basireti kıt hadis toplayıcılarıdır. Bağdâdî, bu kesimin ehl-i zâhirin tuttuğu re'yi kötüleyen ve yasaklayan hadisler sebebiyle bu tavrı sergilediklerini belirtmektedir. Keza, onların övülmüş ve yerilmiş re'yi birbirinden ayırt edemedikleri için re'y karşıtı hadisleri umuma hamletme yanlısına girdikleri tespitini yapmaktadır.¹⁶ Bağdâdî'ye göre ehl-i hadis arasında ehl-i re'yi kötüleyenler de bulunmaktadır. O ehl-i re'yin tuttuğu haberlerin büyük çoğunluğunun nakil ehline (muhaddislere) göre zayıf olduklarından dolayı kötülediklerini belirtmektedir.¹⁷ Nakil ehli onların tuttuğu haberlerin zayıf ve fasit olduğunu beyan etmelerine karşılık ehl-i re'y bunlara reddiye yapmakta zorlanmaktadır.¹⁸ Bağdâdî, her iki grup arasındaki çekişmenin ve birbirinden uzaklaşmanın nedenini açıkladığını belirterek, özel olarak ehl-i hadise genel olarak herkese bir nasihat olarak kitabını (*el-Fakîh ve'l-mütefaqqih*) telif ettiğini özellikle hadis faaliyetleriyle uğraşanların bilmekle yükümlü oldukları fikhî hükümlere (helâl, haram, hâss, 'âmm, nâsih mensûh vb.) değindiğini açıklamaktadır.¹⁹

Bağdâdî, kendi döneminde fıkıh nosyonu kazanmamış ve fikha mesafeli olan hadis ehlinin, ezberlediklerinin anlamını bilmeleri, bunlardan hüküm çıkarmalarını sağlamak için fıkıhla ilgilenmelerini teşvik etmek istemektedir. Bunun için *el-Fakîh ve'l-mütefaqqih*'i kaleme alan Bağdâdî, eserinde fıkıh ve fakîhin önemi, fıkıh usûlü²⁰,

¹³ Zehebî, *Siyer*, 18/289-293; Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, “Hatîb el-Bağdâdî”, 16/452-460.

¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Şâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Ḥatîb el-Bağdâdî, *Naşîhatu ehli'l-hadîs* (ez-Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1408), 22-47.

¹⁵ Hadis usûlü hakkında geniş bilgi için bk. Fuat İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 50-55.

¹⁶ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefaqqih* (Suudiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421), 2/140-142; Ferhat Koca, “el-Fakîh ve'l-Mütefaqqih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/127.

¹⁷ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefaqqih*, 2/151-152.

¹⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefaqqih*, 2/151.

¹⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefaqqih*, 2/152.

²⁰ Bağdâdî'nin fikha bakışı hakkında geniş bilgi için bk. Yusuf Eşit, “Bir Muhaddisin Gözüyle Fıkıh ve Fakih”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/4 (2018), 1653-1668.

münazara-cedel²¹ ve fetva usûlü-adabı, fıkıh eğitimi ve öğretimi gibi konuları ele almaktadır.²²

Bağdâdî, fıkıh usûlünün Kitâb, sünnet ve icmâ' olmak üzere üç aslının olduğunu belirtmektedir. Bunun için eserinde fıkıh usûlüyle ilintili olan üç aslı detaylı bir şekilde işleyeceğini daha sonra bunlar arasındaki hiyerarşiye ve kıyâsa değineceğini belirtmektedir.²³ Biz de bu çerçevede fıkıh usûlü bakımından Bağdâdî'ye ait eserin özgünlüğünü ele alacağız.

2. EL-FAKİH VE'L-MUTEFAKKİH'İN ÖZGÜNLÜĞÜ

Tarih boyunca özgün bilginin üretildiği muazzam bir literatüre sahip olan İslâm, gerek telif gerekse de şerh ve hâşiye kültürüyle süreklilik arz eden bir yazım geleneği ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra farklı alanlarda ortaya konan özgün metinlerin yanında birbirine paralel veya birbirinin tekrarı niteliğinde olan birçok metin de bulunmaktadır.²⁴ Günümüzdeki bilimsel yöntemle yaslanarak geçmişte üretilen metinler arasındaki benzerlikleri ve tekrarları dikkate almak suretiyle âlimleri intihalle suçlayan anakronik bir tutum benimsemeden herhangi bir metnin özgün değeri hakkında yorumda bulunmak, İslâm düşünce tarihi hakkında doğru tespitler yapmamıza olanak sağlamaktadır.²⁵ *el-Fakih ve'l-mutefakkih*'in fıkıh usûlü bağlamında özgün olan ve olmayan hususları ortaya koymak, bu eser üzerinden hareketle fıkıh usûlü tarihine ilişkin günümüzde ileri sürülen yeni yaklaşımların tartışmasını beraberinde getirecektir.²⁶ Bu yaklaşımlara göre “ehl-i sünnet ve'l-cemaatin” fıkıh usûlü tarihi üç ana evreye ayrılmaktadır. Birinci evre Şâfi'î ile başlayıp Bağdâdî ve İbn 'Abdiberr'e (v. 463/1071) kadar devam etmektedir. İkinci dönem Bağdâdî ve İbn Abdilber ile başlayıp üçüncü dönemin başlangıcı olan İbn Teymiyye (v. 728/1328) ve İbn Kâyyim el-Cevziyye'ye (v. 751/1350) kadar devam etmektedir.²⁷ Fıkıh usûlünü bu şekilde üç evreye ayırmak bir anlamda farklı itikadî ve fikhî mezheplerin usûl yazım yöntemlerini, anlayışlarını ve literatürlerini görmezden gelmek demektir. Bağdâdî, merkeze alınarak ehl-i hadise özgü bir fıkıh usûlü anlayışının ve yazım yönteminin olduğuna yönelik yaklaşımlar tartışılmayı hak ettiği kanaatindeyiz.²⁸

Bağdâdî'nin *el-Fakih ve'l-mutefakkih* adlı eserini incelediğimizde dikkatimizi celb eden ilk husus, eserin fıkıh usûlü malzemesi açısından hocası Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin fıkıh usûlü alanında yazdığı eserlere benzerliği olmuştur. Müellifin, Şîrâzî'den etkilenmesi hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde anlaşılır olmakla beraber eserin muhteva bakımından Şîrâzî'nin eserlerine büyük ölçüde benzemesi, *el-Fakih ve'l-mutefakkih*'in ne kadar özgün olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu sorudan hareketle *el-Fakih ve'l-*

²¹ Bağdâdî'nin cedel ve münazara sistematığına dair geniş bilgi için bk. Ramazan Korkut, “Fıkıh Düşüncesinde Münazara Sistematığı (Hatip Bağdâdî'nin el-Fakih ve'l-Müteffakkih Eserinin Bağlamında)”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 79-97.

²² Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mutefakkih*, 1/69; Ferhat Koca, “el-Fakih ve'l-Müteffakkih”, 12/127.

²³ Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mutefakkih*, 1/192.

²⁴ Mehmet Kalaycı, “Bir Hakkın Teslimi: Ebû Azbe'nin *er-Ravzatü'l-behiyye*'sine Yansıyan İntihal Olgusu”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 29 (2013), 2.

²⁵ Kalaycı, “Bir Hakkın Teslimi: Ebû Azbe'nin *er-Ravzatü'l-behiyye*'sine Yansıyan İntihal Olgusu”, 2.

²⁶ Bu yaklaşımlar için bk. Muhammed b. Huseyn b. Hasen el-Cezâirî, *Me'âlimu usûli'l-fikh inde ehli's-sunne* (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1996), 25-63; Eşit, “Bir Muhaddisin Gözüyle Fıkıh ve Fakih”, 1653-1668; Ehl-i hadise özgü fıkıh usûlü yazımına örnek için bk Zekeriyâ b. Gulâm Kâdir el-Bâkistânî, *Min usûli'l-fikh 'alâ menhaci ehli'l-hadis* (B.y.: Dâru'l-Harrâz, 2002), 5-225.

²⁷ Bu yaklaşım bk. Cezâirî, *Me'âlimu usûli'l-fikh inde ehli's-sunne*, 25-63.

²⁸ Bu yaklaşımlar için bk. Cezâirî, *Me'âlimu usûli'l-fikh inde ehli's-sunne*, 25-63; Eşit, “Bir Muhaddisin Gözüyle Fıkıh ve Fakih”, 1653-1668.

mutefakkih'in fıkıh usûlüne dair belli başlı konularını Şîrâzî'nin eserleriyle karşılaştırarak, eserin orijinalliğine dair genel değerlendirme yapmayı amaçlamaktayız. Makalenin sınırlarını dikkate alarak konuyu Kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyâs başta olmak üzere deliller çerçevesinde ele alacağız. Bunun dışında eserin klasik fıkıh usûlü eserlerinden farkını da ortaya koymaya çalışarak, eserin özgün niteliklerini de tespit etmeye çalışacağız.

2.1. KİTÂB

Bağdâdî, fıkıh usûlünün ilk aslı olarak değerlendirdiği Kitâb delilinden önce fıkıh ve fıkıh usûlü terimlerini açıklamaktadır. O fıkıh kelimesinin “anlamak ve bilmek” olduğuna dair farklı görüşleri naklettikten sonra fıkıhın terim anlamını Şîrâzî'den duyduğunu söylediği “ictihâd yolu ile ulaşılan şer'î hükümleri bilmektir” olarak vermektedir.²⁹ Müellif, şer'î hükümleri vâcib, mendûb, mubâh, mahzûr, sahîh ve bâtil kısımlarına ayırmakta ve bunlara dair örnekler vermektedir.³⁰ Onun Şîrâzî'den duyduğunu belirttiği fıkıh tanımı ve şer'î hükümlerin kısımlarını içeren açıklamaların tamamı, Şîrâzî'nin fıkıh usûlü alanında kaleme aldığı *el-Luma'* adlı eserinde yer almaktadır.³¹ Bağdâdî, fıkıh usûlünü ise “fıkıhın dayandığı deliller” şeklinde tanımlamaktadır. Onun verdiği bu tanım da Şîrâzî'ni *el-Luma'* adlı eserinde yer verdiği fıkıh usûlü tanımıdır.³² Müellif fıkıh usûlünün tanımında yer verdiği delillerin Kitâb, sünnet ve icmâ'ı içeren üç asıldan müteşekkil olduğunu belirtmektedir. O bu üç aslı ayrıntılı bir şekilde işleyeceğini ve daha sonra kıyâs konusuna değinip hangi kıyâsın caiz hangi kıyâsın caiz olmadığına işaret edeceğini aktarmaktadır. Onun Kitâb, sünnet ve icmâ'ı üç asıl olarak nitelenmesi ve kıyâsı dördüncü bir asıl olduğunu belirtmemesi onun asıllar teorisinde Şîrâzî'den farklı görüşte olduğunu göstermektedir.³³ Bağdâdî, kıyâsı şer'î hükümlerde hüccet olarak kabul etmekle beraber³⁴ onu bir asıl olarak görmemektedir. Şîrâzî ise asılların deliller olduğunu söylemekte ve kıyâsı asıllar/deliller arasında zikretmektedir.³⁵

Bağdâdî, hücciyetini temellendirmek için Kitâb'ın önemine vurgu yapan ayetleri, hadisleri ve sahabe'nin bu konudaki ifadelerini aktarmaktadır.³⁶ O Kitâb'ta muhkem-müteşâbih, hakikat-mecâz, emir-nehîy, 'umûm-husûs ve mücmel-mübeyyenin olduğunu belirtmektedir.³⁷ Müellif, Kitâb deliline ilişkin bu taksimatta da Şîrâzî'den etkilenmiştir. Nitekim Şîrâzî Kitâb ve sünnetin hitabı kapsamına kelamın kısımları olan; hakikat-mecâz, emir-nehîy, 'umûm-husûs, mücmel-mübeyyen ve nâsih-mensûhun dahil olduğunu belirtmektedir.³⁸ Görüldüğü üzere Şîrâzî'nin sınıflaması ile Bağdâdî'nin sınıflaması aynıdır.

²⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/189-191.

³⁰ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/191.

³¹ Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. 'Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Luma' fî usûli'l-fikh*, thk. Muhyiddîn Dîb Misto & Yûsuf 'Alî Budeyvî (Dimeşk: Dâru İbn Keşîr & Beyrût, 2008/1429), 34-35.

³² Şîrâzî'nin tanımı uzun bir tanım olmasına rağmen Bağdâdî bu tanımın ilk cümlesini vermekle yetinmiştir. Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 35; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/192.

³³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/192.

³⁴ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/476-503.

³⁵ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, thk. 'Abdulmecîd et-Turkî (Tûnus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2012/1433), 1/161-163.

³⁶ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/193-197.

³⁷ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/197.

³⁸ Şîrâzî, *el-Luma'*, 36.

2.1.1. Muhkem ve Müteşâbih

Bağdâdî muhkem ve müteşâbih konusunu işlerken ilk önce bu kavramlar hakkında bilginlerin yorumuna başvurmuştur. Kitâb'ta muhkem ve müteşâbih ayetlerin olduğunu bildiren Âl-i 'İmrân süresinin yedinci ayetinin yorumuna ilişkin İbn 'Abbâs (v. 68/687-88), Muḳâtil b. Suleymân (v. 150/767), Mucâhid [b. Cebr] (v. 103/721) ve Dahḥâk [b. Muzâḥim] (ö. 105/723) gibi sahâbe, tabiîn ve müfessirlerin görüşlerini nakletmektedir. Bağdâdî muhkem ayetlerin nâsîh olan ve hükmü sabit olan ayetler olduğu, müteşâbihin ise mensûh olan ayetler olduğu veya muhkemin helâl ve harâma taalluk eden ayetler olmasına karşılık müteşâbihin helâl ve harâma taalluk etmeyen ayetler olduğuna dair görüşler nakletmektedir.³⁹ O buna dair üç Şâfi'î fakihin görüşünü aktarmaktadır. Bu konuda ilk nakli Şîrâzî'den yapmaktadır. Bu nakil Şîrâzî'den duyduğu, muhkem ve müteşâbih konusunda Şâfi'îlerin ihtilafına dairdir. Buna göre Şîrâzî, Şâfi'îlerin müteşâbih konusunda ihtilaf ettiklerini; bazı Şâfi'îler müteşâbih ile mücmelin aynı manaya geldiği, bazıları onu Allah'ın ilminde gizli olan ve hiç kimsenin bilmediği hususlar olduğu, bazıları ise müteşâbihin Kitâb'ta geçen kıssalar ve misaller olduğu görüşündedir. Şîrâzî'ye göre bazı kimseler muhkemin helâller ve harâmlar olduğu, bazıları ise müteşâbihin sürelerin başında toplu halde bulunan harfler (hurûf-ı mukattaa) olduğu görüşündedirler. Şîrâzî birinci görüşün sahih olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Bağdâdî'nin Şîrâzî'den duyduğunu söylediği ve eserine aktardığı bu bilgiler küçük lafız farklılıkları ile Şîrâzî'nin *el-Luma'* adlı eserinde yer almaktadır.⁴¹ Onun muhkem ve müteşâbih konusunda Şâfi'îlerden yaptığı ikinci alıntı İbn Fûrek'e (ö. 406/1015) aittir. İbn Fûrek'e göre muhkem, iltibas ve işkâl olmaksızın kendisi ile muradı anlaşılacak derecede beyânı muhkem olandır. Onun aktardığına göre İbn Fûrek bu tanımlı sahih kabul etmektedir. İbn Fûrek'e göre müteşâbih ise iki mana veya farklı manalara ihtimali olan lafızdır. Farklı manalara ihtimali olan lafızlarda olduğu gibi müteşâbih lafızda da ilk anda işitildiğinde doğru ve yanlış mananın birbirinden ayırt edilene kadar lafzın manaları birbirine benzemektedir.⁴² Bağdâdî'nin İbn Fûrek'e nispet ettiği bu alıntının kaynağını tespit edemedik. Ancak İbn Fûrek *el-Hudûd* adlı eserinde muhkemin üç manada kullanıldığını ifade etmektedir. Birincisi nazım ve tertip açısından bir şeyin muhkem olması, diğeri ise mufesser manasında kullanılmasıdır. Üçüncüsü ise neshedilemeyen ve hükmü baki olan anlamında kullanılmaktadır.⁴³ İbn Fûrek, mufesseri kendisi ile kastedilen mananın tereddütsüz bir şekilde bilinmesi olarak tanımlarken, müteşâbihi ise araştırma ve incelemeye ihtiyacı olan müşkil lafız olarak tanımlamaktadır.⁴⁴ Bağdâdî'nin İbn Fûrek'ten yaptığı alıntı ile İbn Fûrek'in *el-Hudûd* adlı eserindeki açıklamaları lafzen birbirine uymasa da mana itibari ile birbirine uymaktadır. Bağdâdî'nin Şâfi'îlerden yaptığı üçüncü alıntı el-Ḳaḍî Ebu't-Tayyib et-Ṭaberî'nin Saymerî'den (v. 386/996) aktardığı müteşâbihin iki kısma ayrıldığı bir kısmının sadece Allah'ın bilgisine has olduğu diğeri bir kısmının ise ilimde derinleşenlerin bildiğine dair alıntıdır. Bağdâdî'ye göre sahih olan görüş, ilimde derinleşen âlimlerin müteşâbihi bildiği görüşüdür. Ona göre Allâh, indirdiği ayetlerin anlaşılması için mutlaka âlimlere bir yol göstermektedir.⁴⁵ Müteşâbih ve muhkem

³⁹ Bağdâdî, *el-Faḳîh ve'l-mutefaḳḳih*, 1/202-209.

⁴⁰ Bağdâdî, *el-Faḳîh ve'l-mutefaḳḳih*, 1/209-210.

⁴¹ Şîrâzî, *el-Luma'*, 115.

⁴² Bağdâdî, *el-Faḳîh ve'l-mutefaḳḳih*, 1/209-210.

⁴³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥuseyn el-Aşbâhânî, *Kitâbu'l-ḥudûd fi'l-uşûl (el-Ḥudûd ve'l-muvâḍa'ât)*, thk. Muhammed Suleymânî (Beyrût: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1999), 144-145.

⁴⁴ İbn Fûrek, *Kitâbu'l-ḥudûd*, 147.

⁴⁵ Bağdâdî, *el-Faḳîh ve'l-mutefaḳḳih*, 1/210.

konusunda Bağdâdî'nin, sadece Şîrâzî ile sınırlı kalmayıp diğer Şâfi'î âlimlerden ictibasta bulunması, eserini değerli kılan hususlardandır.

2.1.2. Hakikat-Mecâz

Bağdâdî'nin hakikat ve mecâz konusundaki yaklaşımları Şîrâzî'ye dayanmaktadır.⁴⁶ Çünkü onun bu konuda zikrettiği tanımlar ve ileri sürdüğü tartışmalar Şîrâzî'nin fıkıh usûlü eserlerinde bulunmaktadır. Şîrâzî lafız taksiminde belirli bir mana ifade eden müfid lafızları hakikat ve mecâz olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.⁴⁷ Bağdâdî de bütün müfid olan kelamın hakikat ve mecâz olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtmektedir. Buna göre dilde asıl olan hakikattir ve hakikat [herhangi bir asıldan] nakil yapılmaksızın vaz olunan manada kullanılan her türlü lafızdır. Bağdâdî'nin hakikat manasında kullanılan bir lafzın bazen mecâz olarak kullanıldığına ilişkin ifadeleri ve bu konudaki örnekleri Şîrâzî'ye dayanmaktadır. *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'te yer alan deniz kelimesinin suyun çokluğu manasında hakikat, bilgin adam veya yarış atı manasında ise mecâz olarak kullanıldığına dair örnekler Şîrâzî'nin verdiği örneklerdir.⁴⁸ Bağdâdî, Şîrâzî'den farklı olarak Hz. Peygamber ve sahâbeden yapılan nakillere dayanarak onların mecâzı kullandıklarını ispatlamaya çalışmaktadır. Buna örnek olarak Hz. Peygamber'in Ebû Talha'nın atına bindiği zaman bu atın deniz gibi olduğuna ve İbn 'Abbâs'ın ilminin çokluğundan dolayı deniz olarak adlandırıldığına dair rivayeti nakletmektedir.⁴⁹ Bağdâdî bu nakilleri ara bilgi olarak zikretmektedir. Çünkü hakikat konusunda Şîrâzî'nin eserlerindeki ifadeleri ona nispet etmeksizin aktarmaya devam etmektedir. Bir lafız varit olduğu zaman hakikate hamledilmesi gerektiği ancak bir delil ile mecâza hamledilebileceğine dair ifadeleri, mecâzın vaz olduğu mananın dışında başka bir manaya aktarılan mana olduğu şeklindeki tanımı Şîrâzî'ye aittir.⁵⁰ Bağdâdî'nin dilde ve şeriatta mecâzın varlığı ile ilgili tartıştığı hususlar da büyük ölçüde Şîrâzî'den alınmış gözükmektedir. Şîrâzî, Ebû Bekr b. Dâvûd [ez-Zâhirî'in] (v. 297/910) "dilde mecâzın olduğu ancak Kur'an'da mecâzın olmadığı" görüşünde olduğunu ifade ettikten sonra Kur'an'da mecâzın olduğuna ilişkin örnek ayetler zikrederek Ebû Bekr b. Dâvûd ez-Zâhirî'ye reddiyede bulunmaktadır.⁵¹ Bağdâdî, Şîrâzî'nin bu tartışmasını aynı şekilde ona nispet etmeksizin nakletmekte ancak ondan farklı olarak Arap şiiri ve farklı rivâyetlerden hareketle mecâzın dildeki ve şeriattaki varlığını ispatlamaya çalışmaktadır.⁵² O, Arapların dildeki mecâzın istiare, temsil, kalb, takdim-tehir, hazf, tekrâr, ihfa, izhâr, ta'riz, ifsâh, kinâye, 'âmm lafız ile hâss manayı kast etmek, hâss lafız ile 'âmm manayı kastetmek gibi birçok farklı şekilde gerçekleştiğini belirterek, Kitâb'ın bunların hepsi ile nazil olduğu tespitini yapmaktadır.⁵³

2.1.3. Emir-Nehiy

Bağdâdî'nin eserinde yer verdiği emir ve nehyin tanımı, delâleti konusundaki tartışmalar ve bu konuda verdiği örneklerin büyük bir bölümü Şîrâzî'den alınmadır. Küçük lafız farklılıkları göz ardı edildiğinde Bağdâdî emir ve nehyi konusunu da

⁴⁶ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 39; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/213.

⁴⁷ Şîrâzî, *el-Luma'*, 38.

⁴⁸ Şîrâzî, *el-Luma'*, 39;

⁴⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/213.

⁵⁰ Şîrâzî, *el-Luma'*, 39; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/213.

⁵¹ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, 1/169-171.

⁵² Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/213-216.

⁵³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/217.

Şîrâzî'nin eserlerinden alıntılanmıştır.⁵⁴ Bu çerçevede ondan alıntılanacağı kısımlar emrin tanımı, fiillerin emir olup olmadığı, emir sığasında olmasına rağmen tehdid, ta'ciz ve ibâha bildiren sığaların emir olup olmadığı, emrin tekrara delalet edip etmediği, emir için belirli bir sığanın olup olmadığı, nehyin tanımı, mutlak nehyin tahrimde delalet edip etmediği, nehiy için belirli bir sığanın olup olmadığına ilişkin tartışmalardır.⁵⁵

2.1.4. 'Umûm-Husûs

Şîrâzî'nin 'umûm ve husûs konusunda eserlerinde yer verdiği görüşlerini Bağdâdî aynı ifadeler ile alıntılanmıştır. Şîrâzî, 'umûmun iki şey ve daha fazlasını kapsayan bütün lafızlar olarak tanımladığı 'umûmun bazen de iki şeyi kapsadığını ifade etmektedir. Bağdâdî, Şîrâzî'nin bu tanımını ve 'umûma verdiği örnekleri aynı lafızlar ile eserine aktarmıştır.⁵⁶ Şîrâzî 'umûm lafızları lam-ı tarif ile marife olmuş cins isimler, cemi isimler, mübhem isimler ve neyh cümlesindeki nekrelere olmak üzere dört kısma ayırmaktadır.⁵⁷ Bağdâdî, Şîrâzî'nin bu konudaki ifadelerini özet olarak aktarmaktadır.⁵⁸ Şîrâzî *el-Luma'* ve onun şerhi olan eserinde Eş'arîler'e nispet ettiği 'umûm lafızlar için belirli bir sığanın olmadığı ve bir lafzın 'umûm olduğunu gösteren bir delil ortaya çıkıncaya kadar tevakkuf edilmesi gerektiği görüşünü nakletmekte ve uzun uzadıya bu görüşün geçersizliğini ispatlamaya çalışmaktadır.⁵⁹ Bağdâdî ise bu görüşü bazı Arap bilginlerine ve kelamcılara nispet etmekte ve yanlış olduğunu söyleyerek Şîrâzî'nin de delil olarak kullandığı argümanları zikretmektedir.⁶⁰ Bağdâdî'nin tahsis tanımı da Şîrâzî'ye dayanmaktadır. Şîrâzî tahsisi, hüküm bakımından bir cümleyi başka bir cümle olarak ayırt etmek olarak tanımlamakta, 'umûmun tahsisini ise 'âmm lafızda varit olmayan şeyi beyân etmek olarak tasvir etmektedir.⁶¹ Bağdâdî, Şîrâzî'nin bu açıklamalarını ona referansta bulunmadan aynı ifadeler ile eserinde aktarmaktadır.⁶² Bağdâdî daha sonra aralarında Rabi' b. Suleymân'ın (v. 270/884) da bulunduğu bir senet ile kendisine ulaşan Şâfi'î'nin (v. 204/820) 'umûm ve husûs hakkındaki düşüncelerini nakletmektedir. Bu alıntıda Şâfi'î özetle Allâh'ın nebisini kendi kavminin lisanı olan Arapça ile gönderdiğini ve kendi dilleriyle onlara hitap ettiğini, Arapların lisanında 'âmm lafız olup da kendisi ile 'âmm kastedilen ve 'âmm olup da kendisi ile hâss kastedilen lafızlar olduğunu, Allâh'ın kendi Kitâb'ında neyi kastettiğini Nebi'sinin lisanı ile gösterdiğini ve Hz. Peygamber'e uymanın Allâh tarafından farz kılındığını bildirmektedir. Şâfi'î daha sonra Kur'an ayetlerinden 'âmm ve hâss lafızlara örnek vermektedir.⁶³ Bağdâdî'nin Şâfi'î'den naklettiği bu ifadelerin onun hangi eserinde var olduğunu yaptığımız araştırmalar neticesinde tespit etme imkânı bulamadık. Ancak aynı lafızlar ile olmasa da Şâfi'î'nin bu görüşleri *er-Risâle*'sinde yer almaktadır.⁶⁴ Bağdâdî 'umûm ve husûs konusunda son olarak Şîrâzî'den işittiğini söylediği ve aynı zamanda

⁵⁴ Emrin tanımı ve emrin delaleti konusunda karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 45-46; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/218.

⁵⁵ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 45-65; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/219-22.

⁵⁶ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 68; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/224.

⁵⁷ Şîrâzî, *el-Luma'*, 68-69.

⁵⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/224

⁵⁹ Şîrâzî, *el-Luma'*, 70-72; *Şerhu'l-Luma'*, 1/308-324

⁶⁰ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/224-226.

⁶¹ Şîrâzî, *el-Luma'*, 77.

⁶² Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 77; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/226.

⁶³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/227-228.

⁶⁴ Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î, *er-Risâle li'l-İmâmi'l-Muṭṭalibî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetu Dâri't-Turâs, 2005/1426), 265; 353-354; 369-370.

Şîrâzî'nin eserlerinde yer alan tahsisin emir, nehiy, haber olmak üzere bütün 'umûm lafızlarda gerçekleşmesinin caiz olduğu görüşünü aktarmaktadır.⁶⁵

2.1.5. Mücmel-Mübeyyen

Bağdâdî'nin mücmel ve mübeyyen konusunda ele aldığı konular lafız, örnek ve tartışma düzeyinde Şîrâzî'nin eserlerine dayanmaktadır. Şîrâzî, 'umûm lafızların tahsîsi konusunda bir sıfat ile kayıtlamış 'âmm lafzın bu kayıtla tahsîsi gerektirdiğini ileri sürerek mutlak ve mukayyed lafızları ele almaktadır. O, bununla ilişkili bir şekilde mefhûmun delaletini içeren fehva'l-hitâb, lahnu'l-hitâb ve delîlu'l-hitâb olarak adlandırdığı mefhûmu'l-hitâb konusunu ele almaktadır. Şîrâzî daha sonra mücmel ve mübeyyen konularını işlemektedir.⁶⁶ Bağdâdî ise mutlak ve mukayyed konusuna değinmeden mücmel ve mübeyyen konusunu işlemekte ve mefhûmu'l-hitâb konusunu da bu başlık altında ele almaktadır.⁶⁷ Esasen Şîrâzî de mefhûmu'l-hitâbı mücmel ve mübeyyen ile ilişkilendirse de o bu konuları daha önce ele aldığını belirtmektedir. Ancak Bağdâdî'nin bu kısımda ele aldığı mefhûmu'l-hitâb konuları lafız itibari ile de Şîrâzî'nin eserlerinde mevcuttur.⁶⁸

Şîrâzî mübeyyeni manası kendisi ile tek başına anlaşılabilen ve bu konuda kendisi dışında başka bir şeye ihtiyacı olmayan [lafız] olarak tanımlarken mübeyyeni manası nutkundan ve mefhûmundan anlaşılabilir olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Nutku ile anlaşılabilir mübeyyeni nass, zâhir ve 'umûm olmak üzere üç kısma ayırmakta ve bunların her birinin tanımını yaparak örnekler vermektedir.⁶⁹ Bağdâdî, Şîrâzî'nin bu konuda ele aldığı meseleleri Şîrâzî'nin ifadeleri ile kendi eserine ona nispet etmeden aktarmaktadır.⁷⁰ Bağdâdî burada Şîrâzî'nin değinmediği 'umûm ve zâhir lafızlar arasındaki farka değinmektedir. Ona göre 'umûm lafzın kapsamına dâhil olanların bazıları bazılarında daha açık (zâhir) değillerdir. 'Umûm lafız tek bir lafız ile kapsamına girenlerin hepsine şamil olmakta ve ondan daha kuvvetli olan bir muhassıs olmadığı takdirde 'umûma hamledilmektedir. Bağdâdî zâhirin ise biri diğerinden daha açık olan iki manayı kapsadığını ve bu mananın daha zâhir olana hamledilmesi gerektiğini belirtmektedir. O son olarak bütün 'umûm lafızların zâhir olduğu ancak bütün zâhir lafızların 'umûm lafız olmadığı tespitini yapmaktadır.⁷¹ Bağdâdî mübeyyen lafzın ikinci kısmı olan mefhûma değinmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi o bu konuları da Şîrâzî'den alıntılamaştır. Şîrâzî, fehva'l-hitâbı lafzın tenbîh yolu ile delâlet ettiği mana olarak tanımlarken buna anne-babaya kötü davranmanın en alt seviyesi olan te'fif yasağı ile en üst seviyedeki kötü davranma yasağına dikkat çekildiği örneğini vermektedir. O lahnu'l-hitâbı ise lafzın ancak kendisinde gizli olan tamamlayıcı bir unsur ile tamamlanabileceğine delâlet etmesi olarak tanımlarken buna dair verdiği örneklerden bir tanesi "köye sor" ifadesinin "köy ehline sor" ifadesi olarak anlaşılabilirliğidir. Şîrâzî delîlu'l-hitâbı ise hükümün bir şeyin iki sıfatından birine bağlanması durumunda hüküm bu sıfatın dışındakilerde hilafına delâlet etmesi olarak

⁶⁵ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 77; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/231.

⁶⁶ Şîrâzî, *el-Luma* ' 101-109.

⁶⁷ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/232-234.

⁶⁸ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 109-110; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/232.

⁶⁹ Şîrâzî, *el-Luma* ' , 109-110.

⁷⁰ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 109-110; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/232.

⁷¹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/232-233.

tanımlamaktadır. Buna verdiği örneklerden bir tanesi meşhur sâime ve me'lufe koyun örneğidir.⁷² Bağdâdî'de aynı tanımlar ve örnekler ile konuyu işlemektedir.⁷³

Şîrâzî, mücmeli ise manası tek başına anlaşılmayan anlaşılması için kendisi dışında başka bir şeye ihtiyacı olan olarak tanımlayarak mücmelin kısımlarını örneklerle tartışmaktadır.⁷⁴ Bağdâdî ise Şîrâzî'nin tanımını ve mücmele verdiği örneği zikretmekle yetinmiştir.⁷⁵ Şîrâzî'den farklı olarak sünnetin Kitâb'ı tefsir ettiğine ve Kitâb'ta mücmel olan hususları açıkladığına ilişkin birçok nakilde bulunmaktadır.⁷⁶

2.1.6. Nâsîh-Mensûh

Bağdâdî, nesihle ilgili birkaç hadis rivâyetinde bulunduktan sonra neshin tanımı için Şîrâzî'ye referansta bulunarak onun ifadelerini doğrudan aktarmaktadır.⁷⁷ Bağdâdî'nin neshin cevâzı üzerine yaptığı tartışmalar, nesih ve bedâ' arasındaki farklara ilişkin yaklaşımı ve deliller arası nesih ilişkisine dair açıklamaları da Şîrâzî'ye dayanmaktadır.⁷⁸

2.2. SÜNNET

Bağdâdî, fıkıh usûlünün ikinci aslı olarak değerlendirdiği sünneti Kitâb delilinden sonra ele almaktadır. Onun tercih ettiği sünnet tanımı, Şîrâzî'nin yapmış olduğu tanımdır.⁷⁹ Bağdâdî, sünnet kısmında muhaddis kimliğinin bir yansıması olarak Şîrâzî'nin değinmediği meselelere değinmektedir. Sünnete uymanın gerekliliği⁸⁰, Kur'an'da zikredilen hikmetin sünnet olduğu⁸¹, [hüccet olması bakımından] sünnetin Kitâb ile eş değer olduğu ve ondan farksız olmadığı⁸², sünnetin kaynağının vahiy olduğu konularını ayrıntılı bir şekilde ve birçok haber naklederek ele almaktadır.⁸³ Bağdâdî daha sonra sünneti bizatihi Hz. Peygamber'den işitilen sünnet ve başkasından işitilen sünnet olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Ona göre bizatihi Hz. Peygamber'den işitilen sünnete uymak farz olup onu inkâr eden küfre girer. Bağdâdî, başkasının Hz. Peygamber'den naklettiği sünneti isnâd ve metin açısından iki şekilde ele almaktadır. Isnâdî, tevâtür ve âhâd olmak üzere iki kısımda, tevâtürü ise lafız ve mana bakımından tevâtür olmak üzere iki kısımda değerlendirmektedir. Bağdâdî âhâdî ise tevâtüre ulaşmayan haber olarak tanımlamakta, müsned ve mürsel olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. O müsnedi ilim gerektiren ve ilim gerektirmeyen müsned olmak üzere iki kısımda değerlendirmektedir. İlim gerektiren müsnedlerin birkaç çeşidine değinen Bağdâdî, bazı kimselere göre bunun istidlâlî bilgi gerektirdiği⁸⁴ görüşünü aktarmaktadır. Ona göre ilim gerektirmeyen ancak amel gerektiren müsnedler sünen ve sahih kitaplarında nakledilenler olup, "bazı bidat ehli" bunlarla amel edilmesinin câiz olmadığı

⁷² Şîrâzî, *el-Luma'*, 104-105.

⁷³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/233-234.

⁷⁴ Şîrâzî, *el-Luma'*, 111-115.

⁷⁵ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/234.

⁷⁶ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/234-237.

⁷⁷ Şîrâzî, *el-Luma'*, 119-120; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/244.

⁷⁸ Şîrâzî, *el-Luma'*, 128-130; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih* 1/332.

⁷⁹ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 64; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/257.

⁸⁰ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/258.

⁸¹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/259.

⁸² Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/265-276.

⁸³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/259-276.

⁸⁴ Âhâd haberin bilgi değeri için bk. Davut Eşit, "Şâfi'î Fıkıh Usûlünde Mustefîd Haber", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/2 (2018), 65-81.

görüşündedir.⁸⁵ Bağdâdî'nin isnâd bakımında sünnet sınıflaması, tevâtür ve âhâd çeşitleri tamamen Şîrâzî'ye dayanmaktadır. Öyle ki âhâd habere dair ifadeleri lafız düzeyinde neredeyse Şîrâzî'nin ifadeleridir.⁸⁶

Haber-i vâhidin hüccet kabul edilmesi ve onunla amel edilmesi gerektiğine ilişkin tartışmalara da değinen Bağdâdî, muhaddis kimliğinin bir yansıması olarak kendi düşüncesini uzun nakiller ve tartışmalarla temellendirmeye çalışmaktadır. Bağdâdî'nin bu konudaki ifadeleri aynı konuyu tartışan Şîrâzî'den farklılık göstermektedir.⁸⁷ Bu açıdan Bağdâdî'nin bu konuyu Şîrâzî'den bağımsız olarak ele aldığını belirtmemiz gerekir.

Bagdâdî, sünneti isnâd açısından ele aldıktan sonra metin açısından da ele almaktadır. Ona göre metin açısından sünnet, Kitâb'ın hakikati-mecâzı, 'âmmı-hâssı, mücmeli-mübeyyeni ve nâsihi-mensûhu gibidir.⁸⁸ Bağdâdî bu kısımda eserin orijinalliğini göstermekte ve sünnetten mecâz ve hakikate dair birçok haber nakletmektedir.⁸⁹ Bağdâdî bu kısımdaki özgünlüğünü 'âmm ve hâss lafızların çatışması konusunda da göstermekte ve konuyu Şîrâzî'nin ele alış tarzından farklı olarak sünnetten birçok haber naklederek detaylandırmaktadır.⁹⁰ Ancak Bağdâdî'nin bu tavrı tahsîs konusunda devam etmemektedir. Onun deliller arasındaki tahsîsin gerçekleşmesi konusundaki görüşleri aradaki küçük lafız farklılıkları dikkate alınmadığı takdirde neredeyse tümü Şîrâzî'ye dayanmaktadır.⁹¹ Bağdâdî'nin bu tavrı bir sebebe binaen varit olmuş lafızlarda da devam etmekte, bu konuda da Şîrâzî'nin ifadelerini ona nispet etmeksizin olduğu gibi aktarmaktadır.⁹² Bağdâdî sünnetin mücmeli-mübeyyeni ve nâsihi-mensûhu konusunda ise kendine özgü bir yaklaşım tarzı sergilemekte ve bu konuda birçok farklı habere yer vermektedir.⁹³

Bagdâdî, haber-i vâhidin reddedilme gerekçeleri konusunu ele alırken, Kitâb'a ve sünnete uyanların kabul edilmesi uymayanların ise reddedilmesi gerektiğine ilişkin haberlere yer vermektedir.⁹⁴ Daha sonra güvenilir sika bir râvînin muttasıl bir senetle rivâyet ettiği haberin birkaç durumdan dolayı reddedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Aklın vâcib kabul ettiği durumlara, Kitâb ve mutevâtir sünnetin nassına ve icmâ'a muhalif olması gibi hususlarda haberin reddedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bağdâdî'nin buradaki ifadeleri Şîrâzî'nin bu konudaki ifadelerinin aynısıdır.⁹⁵ Bağdâdî'nin daha sonra ele aldığı haber-i vâhidin 'umûmu'l-belvâ⁹⁶ veya kıyâsa aykırı olması durumunda kendisiyle amel edilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerde de konuyla ilişkin rivâyet ettiği haberler bir tarafa bırakıldığı takdirde temelde Şîrâzî'den esinlenmiştir.⁹⁷ Bağdâdî'nin, bu konulardan hemen sonra ele aldığı meselelerde

⁸⁵ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/276-277.

⁸⁶ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 151-154; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/276-278.

⁸⁷ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma* ' , 2/603-606; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/291-293.

⁸⁸ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/293.

⁸⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/293-297.

⁹⁰ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 84-89; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/298-308.

⁹¹ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 81-84; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/308-310.

⁹² Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 93; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/311-312.

⁹³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/314-348.

⁹⁴ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/353-354.

⁹⁵ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 172-173; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/354.

⁹⁶ 'Umûmu'l-Belvâ "Kaçınılması büyük güçlüğü açan yahut yaygınlığı sebebiyle bilinmemesi mümkün olmayan olaylar anlamında fıkîh terimi" olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bk. Mustafa Baktır, "Umûmu'l-Belvâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/155-156.

⁹⁷ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma* ' , 157-158; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/355.

Şîrâzî'den etkilenmeden kendi özgün muhaddis kimliğini yansıttığını söylemek gerekir. Onun Hanefilerin 'umûmu'l-belvâya aykırı haberlere uyulmaması gerektiğine ilişkin görüşlerine yaptığı reddiye, sahâbenin Hz. Peygamber'den nakledilen bir habere muttali oldukları zaman kendi görüşünden vazgeçip habere uyduklarına ilişkin yaklaşımı, sahâbenin rivâyet ettiği bir habere aykırı davranması durumunda onun fiiline değil habere uyulması gerektiği, sünnetlerin yüceliği, onlara uyma ve muhâlefet etmekten kaçınma gibi konularda birçok haber naklederek konuyu ele alması özgünlüğünü göstermektedir.⁹⁸

Şîrâzî, Hz. Peygamber'in fiillerini ibadet (kurbet) yönüyle yaptığı ve ibadet yönü bulunmayan fiiller olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber'in uyuma, yürüme ve yemek yeme gibi ibâdet yönü bulunmayan fiilleri cevâz hükmündedir. İbadet yönü ile yaptıklarını ise bir emre uyma, mücmeli beyan etme veya emir ve herhangi bir mücmeli beyân etmeksizin ibtidâen yaptığı fiiller olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. Ona göre emir türünden olanlar vâcib veya nedb hükmüne girerken, mücmelin beyanı ise beyân ettiği mücmelin hükmünü almaktadır. Şîrâzî, Hz. Peygamber'in bunların dışındaki ibtidaen yaptığı fiiller konusunda ashâbın üç farklı görüş (vucûb, nedb, tevakkuf) ileri sürdüklerini belirtmektedir. Ona göre sahih olan görüş herhangi bir delil olmaksızın Hz. Peygamber'in bu tür fiillerinin ne vucûba ne nedbe hamledilmemesidir. Bu konuda delil ortaya çıkıncaya kadar tevakkuf edilmesi gerekir.⁹⁹ Bağdâdî de Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda Şîrâzî ile aynı sınıflamayı yapmaktadır. Hz. Peygamber'in ibtidaen yaptığı fiiller konusunda Şîrâzî'yi referans almaksızın onun aktardığı üç görüşe yer vermekte ve Şîrâzî gibi tevakkuf görüşünün sahih olduğunu kabul etmekte ve bunu temellendirmeye çalışmaktadır. Şîrâzî'den farklı olarak benimsediği görüşleri temellendirmek için birçok farklı habere başvurmuştur.¹⁰⁰

2.3. İCMÂ'

Bağdâdî'nin, icmâ'ın şer'î bir delil olduğuna ve buna muhalefet eden Nazzâm ve Râfîzîler'e ilişkin nakilleri Şîrâzî'nin icmâ'ın delil oluşuna dair ifadeleri ile örtüşmektedir.¹⁰¹ Şîrâzî, icmâ' inkârcılarının sünnetten getirdikleri "Mu'âz hadisi" başta olmak üzere diğer hadisleri ele alır ve bu hadislerin icmâ'ın inkârına delil olamayacağını temellendirmeye çalışır. Aynı şekilde Bağdâdî de Şîrâzî'nin zikrettiği bu haberleri ele alarak icmâ' inkârcıları için bu hadislerin delil olamayacağı yorumunda bulunur. Bağdâdî'nin burada Şîrâzî'den farklı olarak hadisleri senetleriyle beraber ve ayrıntılı olarak ele aldığını görmekteyiz.¹⁰²

Şîrâzî, icmâ'ın hücciyeti için "*Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!*" ayetini¹⁰³ delil olarak ileri sürmekte ve bu ayetin delil oluşuna karşı ileri sürülen argümanları tartışmaktadır. Bağdâdî de icmâ'ın delili için bu ayeti zikretmekte ve Şîrâzî'nin bu

⁹⁸ Karşılaştırma için bk. Bağdâdî, *el-Fağîh ve'l-mutefakkih*, 1/362-396.

⁹⁹ Şîrâzî, *el-Luma'*, 143-144; *Şerhu'l-Luma'*, 1/545-546

¹⁰⁰ Bağdâdî, *el-Fağîh ve'l-mutefakkih*, 1/349-352.

¹⁰¹ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 179; *Şerhu'l-Lumâ'*, 2/665-666; Bağdâdî, *el-Fağîh ve'l-mutefakkih*, 1/397

¹⁰² Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 181; *Şerhu'l-Luma'*, 2/680-682; Bağdâdî, *el-Fağîh ve'l-mutefakkih*, 1/398.

¹⁰³ en-Nisâ 4/115.

kısımdaki düşüncelerini özetlemektedir.¹⁰⁴ Şîrâzî'nin icmâ'ın hücciyeti için delil olarak ileri sürdüğü ayetlerden biri “*İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık...*” ayetidir.¹⁰⁵ Ona göre “vasat ümmet” ifadesindeki “vasat” kelimesi adaletli anlamında kullanılmış ve bundan dolayı ümmet insanlara şahit kılınmıştır. Bu sebeple ümmetin görüşleri hüccettir.¹⁰⁶ Bağdâdî de bu ayetin icmâ'ın hücciyetine delil olduğunu belirtmekte ve ayette geçen “vasat” kelimesinin adaletli olma vasfı anlamına geldiğini belirtmektedir. O Şîrâzî'den farklı olarak vasat kelimesinin anlamına ilişkin birçok haberi senetleriyle beraber nakletmektedir.¹⁰⁷ Şîrâzî, icmâ'ın hücciyeti için sünnetten ümmetin dalâlet üzerine birleşmeyeceği, cemaate uymamanın gerekliliği veya cemaate uymamanın [uhrevî] cezası, sünnete ve Raşid Halifelerin yoluna uymayı içeren haberleri zikretmektedir. Bu haberlerin âhâd haber olduğu için icmâ'ın hücciyeti için delil olamayacağına ilişkin eleştirilere cevap vermektedir.¹⁰⁸ Bağdâdî de Şîrâzî'nin zikrettiği haberlere değinmekte ancak ondan farklı olarak icmâ'ın hücciyeti için birçok haber nakletmektedir. O da Şîrâzî gibi ilgili haberlerin âhâd haber olduğu eleştirilerine cevap vermektedir.¹⁰⁹

Şîrâzî, icmâ'ın sadece sahâbe asrıyla sınırlı olduğuna, Medine ehlinin icmâ'mın, Harameyn ehlinin icmâ'mının ve ehl-i beytin icmâ'mının muteber olduğuna ilişkin birçok tartışmaya değinmektedir.¹¹⁰ Bağdâdî bu tartışmalardan sadece Dâvûd ez-Zâhirî'ye (v. 270/884) nispet ettiği sahâbe asrı dışındakilerinin icmâ'mının hüccet olmadığına ilişkin tartışmalara değinmektedir. Onun bu kısımda ele aldığı argümanlar ve karşı argümanlar büyük ölçüde Şîrâzî'ye dayanmaktadır.¹¹¹ Keza icmâ'ın söz-fiil, söz-ikrâr ve fiil-ikrâr ile bilenebileceği ve icmâ'a asrın tedahülü (tabiinin sahabeye muhalif olması veya muvafık olması vb.) konularında da Şîrâzî'ye dayanmaktadır. Asrın tedahülünde bunun sahih olduğuna ilişkin görüşünü Şîrâzî'den farklı olarak birçok nakille zenginleştirmektedir.¹¹² Bağdâdî'nin icmâ' konuları arasında yer verdiği sahâbenin icmâ'ı ve ihtilâfı, icmâ'da asrın inkıradı vb. meselelerde de temelde Şîrâzî'ye dayanmakta ancak Şîrâzî'den farklı olarak ele aldığı meseleleri temellendirirken birçok habere yer vermektedir.¹¹³

2.4. KIYÂS

Bağdâdî kıyâs delilinin ilk kısımlarında kıyâsın tanımlarına değinmektedir. Buna göre kıyâs, kıyâs yapanın fiili olup fer' ile asıl arasındaki ortak manadan dolayı fer'in bazı hükümleri bakımından asla hamledilmesi veya kıyâsın ictihâd olduğu şeklindeki yaklaşımlardır. Bağdâdî, doğru olan görüşün birinci görüş olduğunu belirtmektedir. Ona göre mutlakın mukayyede hamledilmesi, 'âmmın hâss ile tahsis edilmesi gibi hususlar

¹⁰⁴ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 180; *Şerhu'l-Luma'*, 2/668-676; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/398.

¹⁰⁵ el-Bakara, 2/143.

¹⁰⁶ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, 2/676-677.

¹⁰⁷ Bağdâdî, *el-Luma'*, 1/406-407.

¹⁰⁸ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, 2/677-780.

¹⁰⁹ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/407-426.

¹¹⁰ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, 2/702-720

¹¹¹ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, 2/702-704; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/427-428.

¹¹² Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 184; *Şerhu'l-Luma'*, 2/690-691;720-723; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/429-433.

¹¹³ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma'*, 186-197; *Şerhu'l-Luma'*, 1/724-751; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/434-446.

ictihâd olup, kıyâs olarak değerlendirilemezler.¹¹⁴ Bağdâdî'nin bu görüşleri de Şîrâzî'ye dayanmaktadır. Ancak Bağdâdî, Şîrâzî'nin yaklaşımını eksik ve hatalı olarak özetlemektedir. Çünkü Şîrâzî, kıyâsın tanımına ilişkin olarak aralarındaki ortak manadan dolayı fer'ın bazı hükümleri bakımında asla hamledilmesi, kıyâsın hükme delâlet eden emare olduğu, kıyâsın kıyâs yapanın fiili olduğu veya kıyâsın ictihâd olduğuna ilişkin dört tane yaklaşım zikredip, birincisini sahih kabul etmektedir.¹¹⁵ Bağdâdî ise kıyâsın kıyâs yapanın fiili olduğunu birinci tanımla beraber ele alarak bir anlamda Şîrâzî'ye dayanmasına rağmen onu hatalı bir şekilde özetlemiştir. Bağdâdî'nin, kıyâsın hem aklî hem de şer'î hükümlerde hüccet olduğuna ilişkin görüşleri aralarındaki küçük lafız farklılıkları ve ehl-i zâhirin görüşüne reddiye olarak zikrettiği argümanlar dikkate alınmadığı takdirde Şîrâzî'nin ifadeleriyle örtüşmektedir.¹¹⁶

Bağdâdî, kıyâs delilinin ikinci bölümünde kıyâsı kullanmanın harâmlığı, zemmi ve onun yasaklanması konusunda varit olan hadisleri senetleriyle beraber ve herhangi bir yorumda bulunmadan uzunca nakletmektedir.¹¹⁷ O, hemen akabinde sahih kıyâsın hücciyetine ve onunla amel edilmesi gerektiğine ilişkin delilleri zikretmesi bir önceki bölümde zikrettiği kıyâsın harâmlığına ilişkin haberlerin kendi ifadesiyle kötülenmiş/mezmûm¹¹⁸ kıyâsa hamledilmesi gerektiğine işaret etmektedir.¹¹⁹ Bağdâdî, daha sonra sahâbe ve tabiînin kıyâs ve ictihâda dayalı olarak verdiği hükümlere ilişkin rivâyetlere yer vererek, kıyâsın harâmlığına ve yasaklanmasına ilişkin haberlerin sahih kıyâsa hamledilmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹²⁰ O, nassın olduğu yerde ictihâdın söz konu olmayacağına ilişkin bir başlık açıp, bununla ilgili haberlere yer vermektedir. Bundan harâm kılınan kıyâsın bir türünün nassa rağmen kişisel görüşün delil olarak kabul edilmesi olduğu anlaşılmaktadır.¹²¹ Çünkü Bağdâdî, övülmüş ve kötülenmiş kıyâs çeşitlerini açıklamaya devam etmektedir. Tevhid (kelâm) ilminde ve şer'î hükümlerde yapılan kıyâs olmak üzere temelde iki kıyâs çeşidinden bahseden Bağdâdî, her ikisinde de sahih (övülmüş) ve geçersiz (kötülenmiş) kıyâs çeşitlerinin olduğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre tevhid ilminde sahih kıyâs yaratıcıya ve onun birliğine, gayba iman ve Peygamber'i tasdik etme gibi kıyâs sonucu istidlâl edilen hususlar olup, bu kıyâsı yapan övgüye mazhar olur, terk eden ise yerilir. Kötülenen kıyâs ise yaratıcıyı yaratılanlara ve onun sıfatlarını yaratılanların sıfatlarına benzeten kıyâs türüdür. Bağdâdî, şer'î hükümlerde övülen kıyâsın bir şeyi benzerine kıyâs etmek, kötülen kıyâsın ise, bir şeyi benzeri olmayan bir şeye kıyâs etmek olduğunu belirtmektedir.¹²² Bağdâdî'nin kıyâs sınıflaması ve buna dair temellendirmeleri eserinin özgün yanlarından biridir.

Bağdâdî kıyâsın asıl, fer', illet ve hüküm olmak üzere dört [rükünü] olduğunu belirtmektedir. O, fer', hükmünün başkasıyla sabit olduğu unsur aslı ise hükmün kendisiyle bilindiği unsur olarak tanımlamaktadır. O aslın biri şer'î deliller diğeri ise başka bir şeyin kendisine kıyâslandığı şey olmak üzere iki anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Buna içki içmenin harâmlığında nebizin hamra, ribânın harâmlığında pirincin buğdaya kıyaslamasını örnek vermektedir. Bağdâdî 'illeti hükmü gerektiren

¹¹⁴ Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/477.

¹¹⁵ Şîrâzî, *el-Luma*, 198.

¹¹⁶ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 199-200, Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/447.

¹¹⁷ Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/449-466.

¹¹⁸ Mezmûm kıyâs ifadesi için bk. Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/511.

¹¹⁹ Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/490-501.

¹²⁰ Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/490-503.

¹²¹ Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/504-510.

¹²² Bağdâdî, *el-Faķih ve'l-mutefakķih*, 1/511.

mana olarak, hükmü ise helâllik, harâmlık, icâb ve iskât bakımından 'illete bağı olan şey olarak tanımlamaktadır.¹²³ Bağdâdî'nin kıyâsın rükünlerine dair sınıflaması, bunların tanımları ve örnekleri küçük lafız farklılıkları dışında neredeyse tamamı Şîrâzî'nin eserlerinden özet olarak alınmıştır.¹²⁴ Bağdâdî, 'illetin sıhhatine ilişkin ortaya koyduğu çerçeve de Şîrâzî'den alınmıştır. Şîrâzî, 'illetin sıhhatinin asıl ve istinbât olmak üzere iki şekilde bilinebileceğini öne sürmektedir. Benzer şekilde Bağdâdî, 'illetin sıhhatinin asıl ve istinbât olmak üzere iki şekilde bilineceğini belirtmektedir. Onun bu kısımda ele aldığı konular gerek lafız gerekse de örnek düzeyinde Şîrâzî'nin eserlerinin kopyası niteliğindedir. Buradaki temel farklılık Bağdâdî'nin 'illetin sıhhatini gösteren ve asıl kısmında değerlendirilen sünnet (Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri) ve icmâ'da Şîrâzî'nin verdiği örneklerden farklı örnekler zikretmesi veya Şîrâzî'nin özet olarak zikrettiği bazı örnekleri detaylı bir şekilde aktarmasıdır.¹²⁵ Şîrâzî, *el-Mulahhas fi'l-cedel* adlı eserinde 'illeti ifsâd eden on beş hususa değindiğini belirtmekte ancak [*el-Luma*] adlı eserinde kitabın ihtisar olmasına uygun bir şekilde] sadece on hususa değineceğini belirtmektedir. Bağdâdî ise Şîrâzî'nin *el-Luma*'da yer verdiği 'illeti ifsâd eden hususlardan sadece dört tanesine yer vererek bu kısmı özetlemiştir.¹²⁶ Şîrâzî, 'illeti ifsâd eden hususları işledikten sonra iki 'illet arasında çatışma ve tercih konularını ele almaktadır. Bağdâdî de bu tertibe uyarak 'illeti ifsâd eden hususlardan sonra çatışma halinde illetlerde tercih yöntemine değinmekte ve Şîrâzî'nin ifadelerini olduğu gibi aktararak bu kısmı özetlemektedir.¹²⁷

SONUÇ

Bağdâdî'nin bir muhaddis olarak kendi döneminde hadis rivayetiyle meşgul olan ehl-i hadisin yazdıklarını, ezberlediklerini ve rivâyet ettiklerini yeterince anlamadıklarına, bunlardan hüküm istinbât edemediklerine ilişkin bir tespitte bulunması kayda değerdir. Bağdâdî'nin ehl-i hadis ile fakîhler arasında varlığını tespit ettiği bu uyumsuzluğu gidermek için hassaten ehl-i hadis çevrelerinin fıkha ilgi duymalarını sağlamak adına klasik fıkıh usûlü metinlerinden farklı bir metin üretmek çabasını göstermesi, ürettiği metnin bu amaç özelinde nev-i şahsına münhasır olduğunu göstermektedir. Bu amaçla Bağdâdî'nin eserinde fıkıh ve fakîhlerin faziletine, fıkıh öğretiminin önemine ilişkin başlıklar açıp buna dair birçok haber nakletmesi eseri, diğer fıkıh usûlü eserlerinden ayıran ve onu özgün kılan hususlardandır. Keza fakîhlerin temel yöntemi olan ve genelde ehl-i hadisin uzak durduğunu belirttiği kıyâsa ilişkin değerlendirmeleri de eseri orijinal kılmaktadır. O, re'yi kötileyen ve yasaklayan haberleri naklederek, bu haberlerin kıyâsın bütün türlerine şamil olmadığını belirtip, övülen-yerilen kıyâs ayırımını yapmakta ve söz konusu haberlerin yerilen kıyâsa özgü olduğunu

¹²³ Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/512-513.

¹²⁴ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 212-213;215; 221.

¹²⁵ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 223-229; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/513-521.

¹²⁶ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 231-238; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/522-523.

¹²⁷ Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 238-243; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/524-525; Bağdâdî kıyâs konularından sonra istishâb konularını ele almaktadır. O istishâbu'l-hâli klasik Şâfi'î fıkıh usûlünde olduğu gibi istishâbu hali'l-akl ve istishâbu hâli'l-icmâ' olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Onun istishâb sınıflaması başta olmak üzere bu kısımdaki açıklamaları ve örnekleri lafız düzeyinde büyük ölçüde Şîrâzî'nin eserlerinin kopyası ve özeti niteliğindedir. Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 247-248; *Şerhu'l-Luma*, 2/986-987; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/526-527; Bağdâdî'nin istishâb konusundaki tavrı şeriat gelmezden evvel eşyanın hükmü konusunda da kendini göstermektedir. Karşılaştırma için bk. Şîrâzî, *el-Luma*, 246-247; *Şerhu'l-Luma*, 2/977-976; Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*, 1/528-529

belirtmektedir. Bağdâdî, ehl-i hadisin kıyâstan ve kıyâsı kullanan fakîhlerden uzak durmamaları gerektiğini belirterek, övülen kıyâsın dinde hüccet olduğuna vurgu yapmaktadır. O, bu vurgusuyla kıyâsa mesafeli olan ehl-i hadisin kıyâs yöntemiyle de fikhî bilgiye ulaşmalarını istemektedir. Bu şekilde kıyâsın ehl-i hadis çevrelerince muteber görülmesi ve ehl-i hadisin kıyâsa başvurmaları suretiyle fakîhlere yakınlaşmaları söz konusu olacaktır. Bağdâdî'nin gerek övülen-yerilen kıyâs ayrımı gerekse de ehl-i hadis çevrelerince kıyâsın kullanımına ilişkin yaklaşımı, eserin ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır. *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'i klasik fıkıh usûlü eserlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri de ele aldığı fıkıh usûlü konularına dair bir çok haberi senetleriyle beraber zikretmesidir. Hadis ve tarih kitaplarında dağınık olarak bulabileceğimiz fıkıh usûlü konularıyla ilintili rivâyetlerin, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'te belli başlık altında ve bir bütün olarak yer almış olması eseri değerli kılan hususiyetlerdendir. *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'in telif edildiği dönemde fıkıh usûlü eserlerinde uzun uzadıya veya hiç yer verilmeyen cedel ve münazara adabına ilişkin bir bölümün olması, eseri özgün kılan diğer bir husustur.

el-Fakîh ve'l-mutefakkih'te ehl-i hadise fikhî yöntemi öğretmek amacıyla fıkıh usûlüne yer verilmiş olması, eseri değerli kılan özelliklerden biridir. Ancak eserdeki usûlî içerik için bu tespiti yapmak zor görünmektedir. Çünkü *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'in incelediğimiz usûlî içeriği, muhteva açısından büyük ölçüde Şîrâzî'nin usûl eserlerine dayanmaktadır. Bağdâdî, eserinin bazı yerlerinde Şîrâzî'ye referansta bulunsa da genel olarak onun eserlerine herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Bağdâdî, eserinin büyük bölümünde Şîrâzî'nin usûl malzemesini kullanmaktadır. Bu kullanım Şîrâzî'nin eserlerindeki usûl malzemesinin *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'e aktarılması şeklinde gerçekleşmektedir. Yer yer küçük lafız farklılıklarıyla aktarım söz konusu olmakta, bazen de muhteva olarak metinler birbirine paralellik arz etmektedir. Bağdâdî'nin konuları ele alırken yer verdiği rivâyetler, farklı konular ve argümanlar dışarıda bırakıldığı takdirde *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'in, Şîrâzî'nin eserlerine dayandığı rahatlıkla söylenebilir. Eserin Şîrâzî'ye dayanmış olması, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'in fıkıh usûlü açısından Şâfi'î fıkıh usûlü geleneğinde üretilmiş bir metin olduğunu göstermektedir. Bu tespit *el-Fakîh ve'l-mutefakkih* üzerinden fıkıh usûlü tarihine ilişkin modern dönemde yapılan bazı değerlendirmeleri tartışmalı hale getirmektedir. Bu değerlendirmelerden en dikkat çeken fıkıh usûlü tarihini farklı bir şekilde okuma biçimidir. Buna göre “ehl-i sünnet ve'l-cemaatin” fıkıh usûlü tarihi, Şâfi'î ile başlayıp ikinci evre olan Bağdâdî ve İbn 'Abdilberr ile yeni bir aşama kaydetmektedir. Bu dönem de İbn Teymiyye ve İbn Kâyyim el-Cevziyye'ye kadar devam etmektedir. Bu ayrım farklı usûl geleneklerini dışarıda bırakmak suretiyle fıkıh usûlünü ideolojik bir değerlendirmeye tabi tutmak anlamına gelmektedir. *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'in usûl malzemesinin Şîrâzî'ye yani Şâfi'î fıkıh usûlü geleneğine dayanmış olması fıkıh usûlünün Bağdâdî üzerinden ideolojik bir okumaya tabi tutulmasını sorunlu hale getirmektedir. Keza, *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'ten hareketle klasik fıkıh usûlünün yazım yöntemleri olarak kabul edilen *tarikatu'l-mutekellimîn* ve *tarikatu'l-fukahâ* ayrımı dışında ehl-i hadise özgü bir yazım yönteminin olduğunu varsaymak fıkıh usûlü tarihiyle de bağdaşması zor gözükmektedir. Bağdâdî bir muhaddistir. Ancak onun Şâfi'î mezhebine mensup bir âlim olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında Bağdâdî'nin yazdığı fıkıh usûlü metninin benimsediği fıkıh mezhebiyle uyumlu olması beklenmelidir. *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'in Şâfi'î fıkıh usûlü anlayışını yansıtmaması, bu beklentiyi haklı çıkarmaktadır. Dolayısıyla *el-Fakîh ve'l-mutefakkih*'ten hareketle ehl-i hadise özgü bir fıkıh usûlü yazımının varlığını iddia etmek isabetli bir yaklaşım olmayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Bâkistânî, Zekerıyyâ b. Ğulâm Kâdir. *Min uşûli'l-fıkh 'alâ menheci ehli'l-ḥadıṣ*. B.y.: Dâru'l-Ḥarrâz, 2002.
- Baktır, Mustafa. "Umûmü'l-Belvâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/155-156. İstanbul: TDV Yayınları 2012.
- Bedir, Murteza. "Kelâmcı ve Fıkıhçı Usul Geleneklerine İlişkin Bazı Eleştirel Mülâhazalar". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 29 (2013), 65-97.
- Cezâirî, Muhammed b. Huseyn b. Ḥâsen. *Me'âlimu uşûli'l-fıkh inde ehli's-sunne*. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1996.
- Eşit, Davut. *Şâfi'î Fıkıh Usûlünde Mustefîd Haber*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 59/2 (2018), 65-81.
- Eşit, Davut. *Şâfi'î Fıkıh Usûlüniün Gelişimi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Eşit, Yusuf. "Bir Muhaddisin Gözüyle Fıkıh ve Fakih", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/4 (2018), 1653-1668.
- Haṭīb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Aḥmed b. 'Alî b. Şâbit b. Aḥmed b. Mehdî. *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*. 2 Cilt. Suudiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421.
- Haṭīb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Aḥmed b. 'Alî b. Şâbit b. Aḥmed b. Mehdî. *Naşîhatu ehli'l-ḥadıṣ*. ez-Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1408.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn el-Aşbâhânî. *Kitâbu'l-ḥudûd fi'l-uşûl (el-Ḥudûd ve'l-muvâḍa'ât)*. Thk. Muhammed Suleymânî. Beyrût: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Kâdî Şuhbe, Ebu's-Sıdk Taḳıyyuddîn Ebû Bekr b. Aḥmed b. Muhammed b. 'Umer. *Ṭabakâtu's-Şâfi'îyye*. 4 Cilt. Beyrût: 'Âlemu'l-Kutub, 1987.
- İbn Keşîr, Ebu'l-Fidâ' 'İmâduddîn 'İsmâ'il b. 'Umer. *Ṭabakâtu's-Şâfi'îyyîn*. B.y.: Mektebetu Şekâfeti'd-Diniyye, 1993.
- İbnu'l-Mulaḳḳın, Ebû Ḥafş Sirâcuddîn 'Umer b. 'Alî b. Aḥmed. *el-'Akdu'l-muzḥeb fi ṭabâḳti ḥameleti'l-mezḥeb*. Thk. Eymen Naşr el-Ezherî & Seyyid Mehennâ. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- İltaş, Davut. "Fıkıh Usulü Yazımında 'Kelâmcılar Yöntemi ve Fakîhler Yöntemi' Ayrışması'nın Mahiyeti Üzerine". *Bilimname Düşünce Platformu* 7/17 (2009/2), 65-94.
- İstemi, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Kalaycı, Mehmet. "Bir Hakkın Teslimi: Ebû Azbe'nin *er-Ravzatü'l-behiyye*'sine Yansıyan İntihal Olgusu". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 29 (2013), 1-34.
- Kandemir, M. Yaşar. "Haṭīb el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/452-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Koca, Ferhat. "el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/127-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Korkut, Ramazan. "Fıkıh Düşüncesinde Münazara Sistematiği (Haṭip Bağdâdî'nin el-Fakih ve'l-Mütefakkîh Eserinin Bağlamında)". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 79-97.

Subkî, Ebû Naşr Tâcuddîn İbnu's-Subkî 'Abdulvehhâb b. 'Alî b. Abdilâfî. *Tabakâtu 'ş-Şâfi'yyeti'l-Kubrâ*. Thk. Maḥmûd Muḥammed Ṭanâhî & 'Abdulfettâḥ Muḥammed el-Ḥulv. 10 Cilt. Kâhire: Maṭba'âtu 'Îsâ el-Bâbî el-Ḥalebi, 1383/1964.

Şâfi'î, Muḥammed b. İdrîs. *er-Risâle li'l-İmâmi'l-Muṭṭalibî*. Thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir. Kahire: Mektebetu Dâri't-Turâs, 1426/2005.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. 'Alî b. Yûsuf. *el-Luma' fî uşûli'l-fikh*, Thk. Muḥyiddîn Dîb Misto & Yûsuf 'Alî Budeyvî. Dimeşk: Dâru İbn Keşîr & Beyrût, 1429/2008.

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. 'Alî b. Yûsuf. *Şerḥu'l-Luma'*. Thk. 'Abdulmecîd et-Turkî. 2 Cilt. Tûnus: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1433/2012.

Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn Muḥammed b. Aḥmed b. 'Usmân b. Kaymâz. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. Thk. Şu'ayb el-Arnâvût (Heyet). 20 Cilt. B.y.: Muessesetu'r-Risâle, 1405/1985.

Kur'an Yolu, Erişim 01 Şubat 2019. <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>